AKERSHUS FYLKESKOMMUNE

STIFTELSEN D/S ENGEBRET SOOT
Postboks 130
1871 ØRJE

Vår ref.: 2025/26429-1 Deres ref.: Dato: 26.06.2025

D/S «Engebret Soot» - LJVZ

FORSLAG TIL FREDNING MED HJEMMEL I LOV OM KULTURMINNER AV DEN 9. JUNI 1978 NR. 50 § 14A JF. FORVALTNINGSLOVEN KAP. IV – HØRING

D/S «Engebret Soot» ved høvleritomten på Ørje der båten ble restaurert på 1990-tallet. Foto: Alexander Ytteborg, 12.8.2023.

Akershus fylkeskommune viser til varsel om oppstart av fredning av D/S «Engebret Soot» datert 9. januar 2025, som har vært på høring hos involverte parter og instanser samt annonsert i relevante i områder omkring Haldenvassdraget.

Fartøyvernforvaltning i Østfold og Akershus – interkommunalt vertskommunesamarbeid
Akershus fylkeskommune er etter politisk delegasjon i Østfold fylkeskommune, fylkestingssak 54/2023, gitt fullmakt å være vertskommune om fartøyvern i Østfold fylke. Vertskommuneavtalen er hjemlet etter Lov om kommuner og fylkeskommuner (Kommuneloven), kapitel 20. Vertskommune.

PKKM kulturhistorisk formidling og verdiskaping
Postadresse: Postboks 1200 Sentrum, 0107 OSLO
Besøksadresse: Galleri Oslo Schweigaards gate 4, 0185 OSLO
Telefon: 22 05 50 00

E-post: post@afk.no
Internett: www.afk.no
Org.nr.: 930580783

Det følger av pkt. 3 i vedtatt samarbeidsavtale «at Akershus fylkeskommune er gitt myndighet til å (….) utarbeide fredningssaker (….)». Akershus fylkeskommune skal videre «underrette det aktuelle samarbeidsfylket om saken før vedtak fattes og deretter oversende endelige vedtak til orientering».

I henhold til vertskommuneavtalen er dette gjort i åpen og omforent dialog med Østfold fylkeskommune der saken har vært oppe til politisk behandling i «Hovedutvalg for folkehelse, kultur og mangfold».

Utvalgssak i Østfold fylkeskommune
Forslaget om igangsetting av fredning for D/S «Engebret Soot» ble behandlet politisk i Østfold fylkeskommune, i møtet den 19. november 2024, i «Hovedutvalg for folkehelse, kultur og mangfold», sak 61/2024. Saken ble behandlet som en orienteringssak med følgende vedtak:

> *«Saken tas til orientering». Hovedutvalget fremmet videre følgende omforente tilleggsforslag til fylkeskommunedirektørens innstilling: «Utvalget mener at fredning av Engebret Soot er viktig, og som en viktig del av tilhørigheten i Haldenkanalen».*

Votering:
> *«Fylkeskommunedirektørens forslag med omforent tilleggsforslag ble enstemmig vedtatt».*

Riksantikvaren ga på forespørsel fra Akershus fylkeskommune i brev av 20.09.2024 (Afk-ref. 2024/46432-1) sin tilslutning til oppstart fredningssak den 18. november 2024, formalisert gjennom et tilslutningsbrev stilet til Østfold og Akershus fylker, samt til eier den 30. januar 2025 (RAs ref. 24/03392-3).

Eier av fartøyet, Stiftelsen Engebret Soot, har i styrevedtak av den 11.9.2024 sluttet opp om en fredning av D/S «Engebret Soot». Stiftelsen er løpende orientert og konsultert frem til foreliggende høringsforslag.

Fartøyvernobjektet
I medhold av lov av 9. juni 1978 nr. 50 om kulturminner § 14a foreslår Akershus fylkeskommune å frede D/S «Engebret Soot» - LJVZ.

Registreringsforhold:
Fartøyets navn: D/S «Engebret Soot»
Kjenningssignal: LJVZ
Hjemsted: Ørje
Register: Norsk Ordinært Skipsregister (NOR), Halden
Byggeår: 1862
Byggeverft: Nylands Værksted, Christiania
Eiere:
Eier 1860-1862: Engebret Sooth's Interesentskab
Eier 1862-1887: Interessentskabet for Dampbaaden Engebret Sooth
Eier 1887-1934: Fredrikhaldvassdragets Fløtingsforening
Eier 1934-1939: Gunerus Soot
Eier 1939: Einar Hanevold
Eier 1939-1970: Fredrikshaldsvassdragets Fløtingsforening, fra 1946 Haldenvassdragets Fløtingsforening

Eier 1970-1987: Aker mek. Verksted (fra 1982, Aker eiendom)
Eier 1987-1989: Stiftelsen Haldenvassdragets Kanalmuseum
Eier 1989-d.d.: Stiftelsen D/S Engebret Soot, Postboks 130, 1871 ØRJE
(Org nr. 979 433 808*)*

Omfanget av fredningen:
Forslag om fredning etter kulturminneloven § 14a omfatter hele fartøyet med fast inventar, herunder fastmontert utstyr og møblement, samt større løst inventar i form av møbler og gjenstander, spesifisert gjennom beskrivelser og foto i vedlagte fredningsdokumentasjon.

Formålet med fredningen
Formålet med fredningen er å ta vare på ett av de eldste operative spesialfartøy i Norge med høy grad av autentisitet og integritet. D/S «Engebret Soot» representerer vår tidligste maskindrevne flåte bygd i jern og med propelldreven fremdrift. Fartøyet representerer også et viktig teknologisk fremskritt for tømmerfløtingen som var så viktig for norsk økonomi og eksportnæring.

Videre er formålet å ta vare på skipet som var starten på båttrafikken for tømmer, gods og passasjerer i den nye Fredrikshaldskanal, samt å ta vare på skipet som begynte skipsbyggertradisjonen ved Nylands Værksted i Christiania. Verftet ble en stor leverandør av fartøy, både for innenriks og utenriksflåten i Norge, inntil verkstedet ble nedlagt i 1982.

Fredningsbestemmelser
Fredningsbestemmelsene er utformet i samsvar med fredningens formål og gjelder i tillegg til kulturminnelovens bestemmelser om vedtaksfredete fartøy.

1. *Det er ikke tillatt å endre skipets eksteriør, interiør, konstruksjon, generalarrangement, faste inventar og gjenstander som er omfattet av fredningen.*
2. *Utskifting av materialer, forandring av overflater eller annet arbeid utover vanlig vedlikehold er ikke tillatt. Fartøyet skal bevares med en fargesammensetning der hele skroget er gult, grønt dekk med svarte pullere. Casing og styrhus skal være i hvitt med grønt toppdekke på dekkshus/maskincasing. Rekke, rekkestøtter skal være gule, og takoverbygget skal være kledd med takplater. Interiør i mannskapslugar og skipperlugar skal være hvitt, maskinrom i marineblå plateoverflate, treverk omkring lysventiler og himling skal hvitt. Styrhuset skal ha hvitt interiør.*
3. *Alt vedlikehold og all istandsetting skal skje i samsvar med formålet med fredningen, som innebærer utførelse i tradisjonelle materialer og etter metoder i tråd med fartøyets egenart, tradisjoner og den tidsepoke skipet skal representere. Fartøyet fredes med utgangspunkt i «1942-versjonen», den siste store ombyggingen og istandsettingen Haldenvassdragets Fløtingsforening gjennomført i fartøyet driftstid.*
4. *Pålegg fra Sjøfartsdirektoratet, Mattilsynet eller andre offentlige myndigheter som innebærer fysiske endringer av det fredete objektet, kan ikke gjennomføres uten at tiltaket er godkjent av kulturminnemyndigheten.*
5. *Fredningen skal ikke være til hinder for fortsatt drift av skipet.*
6. *Eventuell tilbakeføring til opprinnelig utforming i henhold til «1942-versjonen» kan tillates så lenge dette ikke er i strid med fredningens formål og under forutsetning av at tiltaket kan gjøres på et sikkert dokumentert grunnlag og etter dispensasjon fra kulturminnemyndighetene. <u>Merk:</u> Fartøyet er ikke malt i det historisk korrekte fargekartet fra siste ombygging og istandsetting i 1942, se fredningsvedlegget s. 43. Det åpnes for at fartøyets opprinnelige fargekart med utgangspunkt i 1942-versjonen tilbakeføres både utvendig og innvendig i fartøyet.*

Følger av fredningen
Når det gjelder behandlingen av fredede båter, vises det til bestemmelsene i lov om kulturminner §§14a, 15a, 16, 17 og 18, samt fredningsbestemmelsene over. Fredningen medfører at det må søkes om tillatelse/dispensasjon til å sette i gang alle typer tiltak som går ut over vanlig vedlikehold, jf. kulturminneloven § 14a tredje ledd og § 15a. Dette gjelder også eventuelle tiltak som skyldes pålegg gitt av Sjøfartsdirektoratet, Mattilsynet eller andre offentlige myndigheter. Kulturminnemyndigheten kan i særlige tilfeller gi dispensasjon fra fredningen og fredningsbestemmelsene for tiltak som ikke medfører *vesentlige inngrep* i det fredede kulturminnet.

Søknad om tillatelse skal sendes til vernemyndigheten. Oppstår det tvil om hva som ansees som vanlig vedlikehold, skal vernemyndigheten likeledes alltid kontaktes. Det er eier som har ansvar for det løpende vedlikeholdet av det fredede fartøyet. Det forutsettes at fartøyet behandles som fredet inntil fredningsspørsmålet er endelig avgjort, og at vernemyndigheten blir varslet på forhånd dersom det legges planer om endringer i fartøyets interiør eller eksteriør som går ut over vanlig vedlikehold.

I henhold til Forskrift av 9. februar 1979 om faglig ansvarsfordeling m.v. etter kulturminneloven, § 12 nr. 1, har Miljøverndepartementet delegert myndighet til Riksantikvaren etter kulturminneloven §§ 14a (fredning), 15a (dispensasjon) og 22 nr. 4 (midlertidig fredning) når det gjelder båter. Jf. ansvarsforskriften av 15.02.2019 er denne myndigheten også overført til fylkeskommunene fra 1.1.2020 hva gjelder kulturminneloven §§ 15a (dispensasjon) og 22 nr. 4 (midlertidig fredning). Dersom kulturminneloven §§ 16-18 kommer til anvendelse i forbindelse med en fredet båt er også fylkeskommunene rette myndighet, jf. forskriftens § 2.

Bakgrunn for fredningssaken
Kulturminnemyndighetens fredningsutvalg av fartøy gjennomføres ved at hver brukskategori blir gjennomgått historisk for å kartlegge de sentrale bruks- og skipstypene innen hver kategori. Riksantikvaren har frem til forvaltingsoverføringen til fylkeskommunene i 2020 stått i førersetet for dette arbeidet. Ut ifra dette arbeidet velges det ut representative fartøy for fredning. Målet om et representativt vern, og fremgangsmåten for å oppnå dette, er nedfelt i «Verneplan for flytende kulturminner (2020-2023), med henvisning til den tidligere «Nasjonale verneplan for fartøy, 2010-2017».

Fredningsforslag for D/S «Engebret Soot» begrunnes med at fartøyet er unikt i nasjonal sammenheng, og at det representerer kategorien spesialfartøy med fokus på skogbruksindustrien og tømmerfløtingen ved våre innlandsvassdrag. Fartøyet er enestående med sin lange historie, men også for sin posisjon som et av de eldste bevarte i drift – både nasjonalt og internasjonalt. Fartøyet har stor kildeverdi og representer en håndfull bevarte jernfartøy i Norge.

D/S «Engebret Soot» inngår som et viktig kulturminne i formidlingen av Haldenkanalen som nasjonalt kulturminne. Fartøyet var i kommersiell drift i over 100 år, i en tid der fartøyteknologien gjennomgikk en rivende utvikling og oppgradering. Sammen med det fredete passasjerskipet D/S «Turisten» kompletterer tømmertrekkeren historien i Haldenkanalen, både som historisk kilde regionalt, men også or den en gang så store innlandsflåten nasjonalt.

Beskrivelse og historikk

Første driftsfase

Tømmertrekkeren D/S «Engebret Soot» ble bygget i 1862 som byggnummer 1 ved Nylands Værksted i Christiania for *Engebret Sooth's Interesentskab.* Fartøyet er oppkalt etter kanalbygger og fløtningsinspektør Engebret Soot. Fartøyet ble bygd i jern og stod ferdig i 1862, etter at det kom i deler fra Christiania til Tistedalen 1861/1862.

D/S «Engebret Soot» ble ferdig høsten 1862 og gikk umiddelbart i bruk på Fredrikshalds-kanal (fra 1925 Haldenkanalen) som slepebåt, samt i gods- og passasjertrafikken. Båten ble «livsnerven» i kanalfarten, og fikk stor betydning for mobiliteten blant beboerne langs vassdraget. Løsningen som kombinert slepe- og passasjerbåt vedvarte frem til 1877. Etter dette ble D/S «Engebret Soot» ombygd for en rendyrket passasjertrafikk i kanalen. Skipet fraktet passasjerer og gods i Fredrikshaldskanalen til 1887, da fartøyet ble erstattet av D/S Turisten» som kom i fart på kanalen som passasjerskip. På dette tidspunktet var D/S «Engebret Soot» blitt for liten for en stadig økende turisttrafikk i vassdraget.

Etter 1887 ble dampskipet spesialisert til bruk for slep av tømmer og lektere. D/S «Engebret Soot» er derfor først og fremst et spesialfartøy (slepebåt) med muligheter for passasjerbefordring – både historisk og i dag.

Fritidsbåt

I 1926 ble D/S «Engebret Soot» lagt i opplag etter hele 64 år i tjeneste. Etter mange år i uvisse som reservefartøy for Fløtingsforeningen, ble fartøyet solgt privat i 1934. I perioden 1934 frem til 1939 ble «Sooten» brukt som fritidsfartøy av første eier, murmester Gunerus Soot i Øymark (sønnesønn av kanalbygger Engebret Soot), og etter hans død i 1939, av hans nære slektning, kaptein Einar Haneborg på Strømsfoss. Gunerus Soot hadde fartøyet i perioden 1934 – 1939, mens Einar Haneborg hadde D/S «Engebret Soot» i perioden 1939 til 1940. Under sistnevntes eierskap ble fartøyet trukket på land på Nesøya ved Strømsfoss, og fungerte som et slags museum med usikre fremtidsutsikter. Heldigvis ville skjebnen det annerledes.

Tilbake i fløtingen

I 1940 kjøpte Haldenvassdragets Fløtningsforening tømmertrekkeren tilbake med formål om å gjeninnsette fartøyet i tømmertrafikken som slepebåt. Kjøpet var dels begrunnet med økende etterspørsel etter tømmer, men også fordi fløtingsforeningen var tvunget til å se seg om etter et fartøy med alternative brenselsmuligheter enn kull og diesel. Det var krig og fossilt brensel av alle slag var vanskelig å skaffe til veie. Da var vedfyrte dampskip som D/S «Engebret Soot» redningen i en vanskelig tid for fløtingen på kanalen.

1942-versjonen

I 1942 ble fartøyet istandsatt og ombygget til dagens utseende. Skroget ble forhøyet med om lag 2 fot (61 cm). Det gamle overbygget ble revet. Nytt dekkshus kom til akter og midtskips, og mannskapslugar og skipperlugar ble innredet på nytt. Styrhuset fra 1904 overlevde ombyggingen og ble flyttet forut.

Opprinnelig hadde D/S «Engebret Soot» en 15Hk en-sylindret dampmaskin, levert av Nylands Værksted i 1861 som bygg nr. 6. Dampmaskin og kjele ble byttet i 1901 med ny kjele og en 2-sylindret compound dampmaskin med 60 Ihk fra Akers mek. verksted (bygg nr. 457). Dampmaskinen står fremdeles om bord, mens kjelen er tredje generasjon fra 1942.

Denne stod opprinnelig om bord i slepebåten D/S «Vister», søsterfartøy til D/S «Pasop» i Haldenkanalen – begge bygget i 1908 ved Glommen verksted i Fredrikstad.

Til Oslo

Det siste driftsåret for D/S «Engebret Soot» i fløtingens tjeneste i Haldenkanalen var i 1966. I 1969 ble båten gitt i gave til Akergruppen ved Nyland Verksted i Oslo som et minnesmerke over verftets bygg nr. 1 (Aker mek. verksted og Nylands verksted ble slått sammen i 1956, og i 1967 opphørte navnet Akers mek. verksted. Heretter het verkstedene i Pipervika og Bjørvika hhv. Nylands verksted øst og Nylands verksted vest).

Fartøyet kom til Oslo fra Haldenkanalen i 1974, trukket av slepebåten M/S «Fix». Morsomt er det at M/S «Fix» fremdeles eksisterer som restaurert verneverdig fartøy på Isegran i Fredrikstad. Denne slepebåten er blant annet kjent for å være ett av fartøyene fra den såkalte «Polar Bear»-flåten som gikk til Sverige under krigen. To andre fartøy fra denne flåten, slepebåtene M/S «Mette Meng» og M/S «Thor», er også i dag bevart i Haldenkanalen.

Minnesmerke

I Oslo ble D/S «Engebret Soot» utstilt «bryggelangs» ved Nyland Verksted Vest (det gml. Aker mek. verksted) til skuelystne som tok båten til Bygdøy. Da Nylands Verksted ble lagt ned i 1982 var man rådvill om hva som skulle gjøres med D/S «Engebret Soot». En rekke vidløftige planer fra Aker Eiendom, som selskapet nå het, ble presentert. En av dem var å ta skipet inn under tak på det nye Aker Brygge, fylle det med havets delikatesser, og la det være et fat for sjømat for de besøkende. Det var godt det ikke ble noe av disse planene. Heldigvis fantes det oppvakte ildsjeler på Ørje som ville det annerledes.

D/S «Engebret Soot» som vernet fartøy

I 1987 kom skipet hjem til Ørje etter et møysommelig og tidkrevende arbeid. Det var en interessegruppe bestående av blant andre Asbjørn Otto Braarud, Eilif Mosbæk, Hans Husebråten, Jørn Fjeld og Sigmund Heed som stod bak initiativet til å hente «Sooten» hjem.

Frivilligheten på Ørje gjorde et enestående arbeid i å få i gang restaureringen av fartøyet, der målet var å sette båten i stand til «1942-versjonen», skipets siste utseende i tømmerfløtingen. Selve restaureringsarbeidet startet i 1991, samme år som det ble det inngått en avtale mellom Indre Østfold Arbeidskontor, stiftelsen Engebret Soot og Marker kommune om en sysselsettingspakke for arbeidsledig ungdom som ressurs inn i prosjektet. Denne ordningen ble uvurderlig for å bringe skipet tilbake til fordums storhet og i fart på Haldenkanalen.

Riksantikvaren kommer på banen

I 1992 ble D/S «Engebret Soot» tildelt vernestatus, og i perioden 1993-1995 fikk skipet tilskudd til istandsettingen fra Riksantikvaren. En rekke andre fond og støtteordninger bidro ytterligere til finansiering av prosjektet. Skipet ble i denne perioden fullstendig demontert. Deretter ble skroget satt fagmessig i stand med omfattende klinkearbeider. Kjele og maskin ble istandsatt og restaurert. Med en kjempeinnsats fra de frivillige, fra Jørn Fjeld som ledet arbeidet med ungdommen fra sysselsettingspakken, samt flott assistanse fra Drammen Slipp og Diving & Machining i Askim, ble skipet ferdig i 1995.

Den store dagen

Den symboltunge dagen 7. juni 1995 ble D/S «Engebret Soot» sjøsatt i Haldenkanalen på Ørje etter nærmere 4 mill. kroner, og tusenvis av arbeidstimers innsats. Det ble en stor dag i kanalen. Endelig var *«kongen av Haldenkanalen»* tilbake i vassdraget. Norges eldste operative, propelldrevne fartøy var atter i sitt rette element.

30 årsjubileum 7. juni 2025.
Etter 30 år med veterandrift av D/S «Engebret Soot» er fartøyet fremdeles svært godt ivaretatt på Ørje og i Haldenkanalen. Takket være en enestående frivillig gjeng i stiftelsen Engebret Soot har skipet holdt seg godt og har en lys fremtid som fredet skip. Fartøyet er et godt eksempel på bærebjelken i fartøyvernet i Norge, nemlig frivilligheten. Båten er en av spydspissene i det som må betegnes som det største innlandsmiljøet for dampbåter i Norge, Haldenvassdraget.

Oversikt over saksbehandlingen frem til fredning
Varsel om oppstart
Varsel om oppstart av fredningssaken ble, i samsvar med forvaltningsloven § 16, sendt til alle parter i brev av 9. januar 2025. Varselet ble lagt til offentlig ettersyn og kunngjort i Halden Arbeiderblad, Smaalenenes Avis og Indre Akershus Blad, samt Akershus fylkeskommunes hjemmeside. Høringsfristen ble satt til 3 uker.

Det er ikke mottatt noe høringssvar eller merknader til varselet. Fylkeskommunen tolker dette positivt og har ingen ytterligere kommentarer til høringen.

Den videre behandling av fredningsforslaget
Akershus fylkeskommune har på vegne av Østfold fylkeskommune utformet et forslag til fredning som hermed legges ut for offentlig ettersyn til eier, berørte parter og interessenter.

Kunngjøringen legges videre til offentlig ettersyn i Norsk Lysningsblad, Halden Arbeiderblad, Smaalenenes Avis og Indre Akershus Blad, samt Akershus fylkeskommunes hjemmeside. Høringsuttalelser vil inngå i en endelig vurdering av fredningssaken.

Høringsuttalelsene til fredningsforslaget må være Akershus fylkeskommune i hende innen 20. september 2025.

Vennlig hilsen

Anne Traaholt	Alexander Ytteborg
Seksjonsleder	Spesialrådgiver

Dokumentet er elektronisk godkjent

Vedlegg:
1 Vedlegg til fredningssak - D/S "Engebret Soot" - fredningsdokumentasjon

Kopi til:
ØSTFOLD FYLKESKOMMUNE
KLIMA- OG MILJØDEPARTEMENTET
NÆRINGS- OG FISKERIDEPARTEMENTET
SAMFERDSELSDEPARTEMENTET
KULTUR- OG LIKESTILLINGSDEPARTEMENTET

RIKSANTIKVAREN
SJØFARTSDIREKTORATET
AREMARK INVESTERING OG NÆRINGSUTVIKLING AS
M/S THORS VENNER
NORSK FORENING FOR FARTØYVERN
FORBUNDET KYSTEN
FORTIDSMINNEFORENINGEN
NORSK MARITIMT MUSEUMS VENNER
STIFTELSEN NORSK TEKNISK MUSEUM
ØSTFOLDMUSEENE STI
HALDENVASSDRAGETS KANALMUSEUM
HALDENVASSDRAGETS KANALSELSKAP AS
MIA - MUSEENE I AKERSHUS STI
HALDEN KOMMUNE
AREMARK KOMMUNE
MARKER KOMMUNE
AURSKOG-HØLAND KOMMUNE
D/S WIEL-GEDDES VENNER